

ИДЕИ, ТЕОРЕТИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ, ЕКСПЕРИМЕНТИ И РЕЗУЛТАТИ, ОТРАЗЕНИ В ТРУДОВЕ НА ПРОФ. Д-Р ДИНА БАТОНЕВА

Теодор Попов, Ирина Колева

● **Дидактичните игри и значението им за развитие на мисленето на 3-4-годишните деца** – студия със същото заглавие в “Психологически проблеми на играта”, изд. “Народна Просвета”, София, 1968 г. Същата монография е преведена на унгарски (1972 г.) и на немски език (1974 г.).

Изследването е направено още когато авторката работи като директор на детска градина. Тя изхожда от необходимостта да се изпълзват дидактичните игри за системни целенасочени занимания с малките деца и да се разкрият специфичните особености на мисленето им при разрешаване на дидактическа задача (въпроси, които не са разглеждани обстойно в педагогическата литература). Също така си поставя за цел да разкрие етапите и отделните страни на развитието на мисленето, и как се усъвършенстват неговите качества и при какви условия на педагогическа работа. В резултат на двегодишния експеримент се разкрива значението на ориентировъчния рефлекс и формиране на ориентировъчно-познавателна дейност; ролята на двигателния анализатор; на словесните указания на учителката за развитие на мисловната дейност на основата на сензо-манипулативната. Проследява се проявата на процесите на съпоставяне, различаване и обобщаване, и как се извършва преминаването от първоначални хаотични манипулации и ориентировки към “предметно” мислене. Разкрива се проявата и на анализ и синтез при разрешаването на определена дидактична задача. При по-големите деца задачата не всякога се покрива с действието. Подчертава се значението на знанията за предметите и явленията (без да се покриват); развитието на двигателната сфера и проявите на мисловна дейност.

Установява се, че материалите за игра и дидактически упражнения трябва да се дават в строга последователност и да отговарят на детските възможности. Разкрива се връзката на мисленето с вниманието, паметта и волята. А също – и с емоциите, от които произтича и изискването за привлекателен външен вид на дидактичната игра, не само интерес към нейното съдържание.

Установява се, че преобладава синтезиращата страна на развитие на мисленето, а не анализираща. Дидактичните игри съдействат и за появата на различни качества на мисленето.

На основата на тези и други експерименти с дидактични материали Д. Батоева съставя сборник с дидактични игри, подредени в определена система и подчинени на редица задачи, свързани с развитието на децата от различните групи на детската градина. В този сборник (“Дидактични игри за деца от предучилищна възраст”, София, 1970 г., изд. “Народна просвета”) са включени дидактични игри за сензорно възпитание, за развитие на внимание, памет, мислене, говор, двигателни умения; дидактични игри за затвърдяване на математически представи, за знания за околната действителност и др. Сборникът съдържа и методически указания за използване на игрите във възпитателната работа.

• **Медико-педагогически проблеми на предучилищната възраст.**

В монография със същото заглавие (“Народна просвета”, София, 1975 г.) Д. Батоева разглежда въпросите за същността на предучилищното детство, за психическото развитие на детето, обсъжда и поставя редица хигиенни изисквания (наред с педагогическите) при провеждане на игрите, учебния процес, участие на децата е трудова дейност и др., които са актуални и до днес. Заостря се вниманието върху необходимостта от индивидуален подход към детето, “да намери своето място в играта, да изяви своите потребности за общуване с връстниците, желанието си за движение или спокойствие и да изпита радост и удовлетворение” (с. 52). “Това предполага учителката да се съобразява с индивидуалните и типологичните особености на децата, с навиците им за общуване и със социалния им опит” (същата стр.).

Индивидуален подход се изисква и при участието на децата в своеобразния учебен процес в детската градина (стр. 58). Д. Батоева поставя редица изисквания и от хигиенен характер към различните видове занимания с децата в условията на детската градина и участието им в различните видове дейности. Дава препоръки за дозиране на натоварването, за предпазване от преумора и съобразяване с кризите на работоспособност. На тези въпроси са посветени редица изследвания на деца и ученици от различни възрасти, при различни учебни и други ситуации. За предпазване от умора/преумора се говори

и в брошурата “Как да се предпазим от умствена преумора”, София, 1978 г., изд. “Медицина и физкултура”. В много публикации се разглежда и въпросът за дневния режим и се посочват конкретни изисквания за неговото оптимално организиране. Във “Физическият труд е здраве” (София, 1978 г., “Медицина и физкултура”) се изтъква значението на двигателната активност за укрепване на здравето на децата и подрастващите.

На въпросите за оптималната организация на живота на труд и почивка на деца и ученици, са посветени редица изследвания и участието ѝ в извършване на хигиенна оценка на обучението при различни експерименти и реформи в образователната система (обучение на 6-годишна възраст, изучаване на неврозите, програмирано обучение, професионални училища, професионално ориентиране и др.). Резултатите са отразени в множество научни публикации и научни съобщения, изнесени на авторитетни форуми у нас и в чужбина. И до днес Д. Батоева е ангажирана с тази проблематика като рецензент на научни трудове и дисертации.

● **Въпросите за приемствеността между детски градини и ясли и задачите и съдържанието на възпитанието на децата в двете звена са отразени в монографията “Детски градини, ясли, семейство”** (в съавторство с Т. Минева и Р. Драгошинова, София, 1979 г., изд. “Медицина и физкултура”). На тази тема, включително и приемствеността с училище, организира в град Благоевград през 1996 г. Национална конференция с международно участие. Изнесени са множество научни съобщения от проведената експериментална работа, които за съжаление не са публикувани в специален сборник.

Централно място в научните изследвания и публикации на Д. Батоева заема въпросът за **обучението при децата от предучилищна възраст**. Този въпрос авторката разглежда в нов ракурс на основата на психо-хигиенната проблематика и цялостното развитие на детето. В книгата “Психопедагогически и хигиенни проблеми на обучението в детската градина” (1987, Благоевград) освен дидактичните въпроси за същността, спецификата и своеобразието на обучението на децата в тази възраст, за неговото съдържание, методи и форми, авторката разглежда и психологическите и хигиенни аспекти на учебната дейност (възприемателните възможности на децата от тази възраст, мотивация и интереси, готовност за обучение). Изучава се и развитието на учебната дейност при предучилищното дете. Посочва редица експериментални данни, разкриващи кои елементи на учебната дейност, кога и как

се проявяват; как се поддържа вниманието и активността на децата в учебния процес; как се “отдалечава” умората и се поддържа добра работоспособност, без да се допуска преумора. Тези научни данни водят към изводи за педагогическата практика и поставят редица методически изисквания. Посочва се развиващата роля на обучението за всестранното развитие на детето. Подчертава, че обучението (пред вид на неговия специфичен характер в тази възраст), изисква да бъде поставено на съвременна научна основа. Разглежда самото обучение като система и детето като цялостен обект в цялостната екологична система. Засяга въпроса за необходимостта от индивидуализация и диференциация на обучението и при малките деца, съобразно неговия специфичен характер.

Разглежда се и въпроса за оптималната организация на учебния процес и се посочват условията, благоприятстващи за неговата ефективност. Обсъждат се и подходите, върху които трябва да се изгражда възпитателната работа. Засяга се и въпроса за т.нар. “комплексни занятия”, за структурата на занятията и др.

• **Монографичният труд на Д. Батоева “Адаптация на децата към обучение”** (София, 1983 г., изд. “Медицина и физкултура”), отразява многогодишни комплексни изследвания на деца от предучилищна възраст по редица показатели на развитието с цел да се установи, как детето приема учебно натоварване, как “преминава” от игрова дейност към учебна, как се адаптира към нея и условията на новата социална среда в училище, и не на последно място – какво е отражението върху цялостното му развитие. Като изхожда от особеностите на психофизическото развитие на децата, Д. Батоева проучва промените в реактивността на ВНД и работоспособността им; измененията в психическите процеси, поведенчески реакции, физическото и психическото развитие на децата и заболяемостта им. Посочени са конкретни данни за 5–6 и 6–7-годишни деца, разгледани и съобразно техния пол.

Авторката проучва и определя факторите, свързани с реактивността на нервната система и адаптацията на децата от предучилищна възраст към обучението в детската градина.

Изследването води до съществени заключения, които имат не само теоретично значение, но и са адресирани директно към практиката. И най-важно – са свързани с цялостното, хармонично развитие на децата, а не само с тяхното интелектуално развитие.

Недвусмислено се установява, че обучението се отразява благоприятно върху цялостното развитие и формиране на детето. Разкрива се, че на 5-годишна възраст настъпва подем в развитието на ВНД на децата и че 6–7-годишните деца са обучаеми и реактивността на нервната система при учебно натоварване е с нормални измерения. Посочва се обаче значението на спазване на редица хигиенни и психологически изисквания. Също така, и необходимостта за използване на подходящи за възрастта методи на обучение и нови, форми, базираци се по-широко на играта, емоциите и двигателната активност на децата. Като фактори, характеризиращи добрата адаптация в тази възраст, се посочват възрастовите индивидуални особености на децата, физическото развитие и здравословното им състояние. Разкрива се зависимост между физическо развитие и тип ВНД на детето; ролята на училищната зрелост; зависимостите от половия диморфизъм и др. Установява се и зависимост на училищната зрелост със системната подготовка на децата за училище.

Изследвания на адаптацията и на училищната зрелост се провеждат и в условията на първи клас. Отразени са в множество научни статии, в резултат на проведени експерименти (със Ст. Чинчева, Е. Димитров и др.).

● **Комплексно изследване на цялостното развитие на предучилищното дете по множество показатели на физическото развитие и дееспособност, на психическото и личностно развитие и корелациите между отделните сфери на развитието** (в хабилитацията за професор на Д. Батоева – 1988 – 1989 г. – за съжаление не отпечатана цялостно).

В периодичния печат се срещат и редица изследвания на Д. Батоева за вниманието, паметта, мисленето на децата от предучилищна възраст.

● На основата на направените изследвания и изводи за характерни особености в развитието на предучилищното дете Д. Батоева се насочва към проблема за **ПОДГОТОВКАТА ЗА УЧИЛИЩЕ, разкриване същността на училищната зрелост, готовност за училище и връзката между тях**. Съществен принос в научната ѝ дейност е направеното от нея разграничаване между двете понятия. Още в 1976 г. публикува “Училищна зрелост” (изд. “Медицина и физкултура”). На основата на създаден структурно функционален модел, разкрива зависимостта и характерните връзки между понятията “училищна зрелост” и ”готовност за училищно обучение”. Това е отразено в редица научни публикации и доклади, изнесени

на различни форуми у нас и в чужбина (Будапеща, Берлин, Москва, Ленинград, Атина и др.).

В студия в монографичния сборник “Подготовка за училище” (Благоевград-Ленинград, 1991 г.) обосновава теоретически и представя модела, разкриващ структурните компоненти на готовността за училищно обучение (като личностен феномен) и училищна зрелост, свързана с морфофункционалното развитие на детето.

• Съществен принос от дейността на Д. Батоева е създаването на **КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА ЗА УСТАНОВЯВАНЕ УЧИЛИЩНАТА ЗРЕЛОСТ НА 6-7-ГОДИШНИТЕ ДЕЦА**. Тя е приета за научна рационализация от МНЗ през 1982 г. и е включена като задължителен елемент от комплексния преглед на постъпване в училище. Издадена е като методическо указание от същото министерство; в “Педагогическа диагностика” на Г. Бижков (София, 1988 г., Народна просвета); от Фондация “Стъпка по стъпка” (София, 1999) и в списание “Образование” (2000, 4). Ползва и се до днес. Адаптирана е и за деца на 5-6-годишна възраст в резултат на анализа на училищната им зрелост от екип преподаватели от катедрата по предучилищно възпитание при ЮЗУ “Н. Рилски” – Благоевград, научни сътрудници от “Хигиена на детско-юношеска възраст” при Център по хигиена при МА София и с участието на Г. Бижков и Д. Милков (“Подготовка на децата за училище”, Благоевград, 1986). Резултатите и изводите от това изследване водят към конкретни задачи, свързани с подготовката на децата за училище, а именно: опознаване на детето – необходимост и подходи. Дадени са и точни указания на учителите, как да организират и провеждат изследванията на децата; как да се интерпретират получените резултати и как да се съпоставят със съответните норми. Обръща се специално внимание върху подхода при откриване на изоставане в развитието и съответните мерки, които трябва да се вземат. Специално внимание е отделено и на педагогическата работа със семейството.

Отново се акцентира върху проучване индивидуално-типологичните особености на децата и нуждата от индивидуален подход; за ролята на физическото възпитание на децата и двигателната активност като цяло, за ролята на различните продуктивни дейности. Разгледани са поотделно и психическите процеси, развитието им в динамика. Посочва перспективи за бъдещи изследвания и неразкрити корелации. Ратува за обединяване усилията на различни специалисти – педагози, психолози,

лекари, социолози, за комплексни и по-задълбочени изследвания и колаборации в практическата дейност.

- Провежда експериментално проучване (научен екип: М. Колева, И. Колева, И. Дерижан, Й. Колев и много директорки и учителки от гр. Гоце Делчев) на **специалната подготовка на децата за училище**. Резултатите от техния труд и получените изводи се изнасят на национална научна конференция през 1986 г. Някои от тях са издадени и в сборника “Специална подготовка за училище” (1992 г., Благоевград). На тази тема се провежда и конференция с родителите – Гоце Делчев, 1989 г. Създава се и учебен филм на същата тема, който се използва и до днес.

- Изследванията на Д. Батоева се задълбочават по посока на **изучаване на психомоторната готовност на бъдещия първокласник за писане**. На основата на няколкогодишни многоаспектни проучвания на цялостното развитие на детето създава структурно-функционален модел на психомоторната готовност. Разкрива структурните компоненти на модела, предлага диагностика за изследване на готовността за писане и създава програма за подготовка на детето за усвояване на графичния компонент на писането. Програмата включва системно подредени задачи и предлага съответни средства, експериментирани в практиката. Моделът е отразен в редица публикации, както и в книгите: “Диагностика и подготовка за ограмотяване” (в съавт. с И. Колева, Варна, 1997 г., София, Знание и сила, 1996 г., Унив. изд. “Св. Кл. Охридски”). С подчертана практическа насоченост (но на основата на изведените теоретични постановки) са издадени в съавтор с О. Занков и следните книги: “Как да подготвим детето за писане” (София, Образование, 1993,) и на същата тема “Блок-тетрадка” (София, 1994).

- Оригинално изследване на Д. Батоева в **сферата на психологическата подготовка на детето за училищно обучение**, свързано в студията “Формиране на личността на бъдещия ученик в учебната дейност” (в монографията “Личността на детето“, под редакцията на Г. Д. Пиръов и Д. Батоева, София, Медицина и физкултура, 1985).

На основата на проучване поведението на детето по време на занимания се установява активността, интереси и качества: самостоятелност, дисциплинираност, както и динамиката на вниманието и работоспособността. Съпоставя се и с училищната зрелост на децата. Потърсена е корелация между отделните показатели. В резултат на прилагане на различни

диагностични методи, разкриващи страни на личностното развитие на предучилищното дете се установява наличието на елементи на учебна дейност и начално формиране на някои личностни качества. Разкриват се характерни особености на поведението на 6–7-годишното дете, които налагат съобразяване с тях в практическата възпитателна дейност на детето не всякога намира точен израз в неговото поведение, макар че в голяма степен го изразява. Потвърди се детерминираният характер на поведението на детето от социалните му взаимоотношения. Още в тази възраст се установи наличието на интерес към учебната дейност, самостоятелност и дисциплинираност при изпълнение при изпълнение на дидактически задачи. Потвърди се значението на степента на училищна зрелост и добрата работоспособност и развитие на нервната система и адаптационните механизми за наличие на положителни прояви в поведението на бъдещия ученик, характеризиращи качества и известни умения и навици. Потвърждава се възпитателния ефект на своеобразното обучение в детската градина върху поведението и формиращата се личност на децата. Разглежда се и въпросът за връзката между вътрешната и външната страна на поведението, изразяващи единната структура между психика и личност. Разкрити са механизмите на овладяване на поведение на ученик (съответния етикет) и единство с вътрешната страна на психическата дейност (мотивационно-волевата). В тази връзка дава конкретни указания и насоки за възпитателна работа с децата, предвид различното темпо на проява и развитие на отделните качества на личността; индивидуалните различия, различията по пол, семейно възпитание и др.

- **Учебна литература – педагогическа и психологическа.** Участия в:
  - Програма за възпитателната работа в детските градини (МНП, София, 1981 г.) – раздел за организация на дневния режим;
  - Програма за възпитателната работа в IV клас на ЕСПУ (МНП, София, 1986 г.);
  - Практикум по предучилищно възпитание (Благовград, 1988 г.) – по теми: за утринната гимнастика, дневен режим, закаляването, здравно-хигиенни навици, обучението в детската градина;
  - Компендиум по обща педагогика (Благовград, 1994 г.);
  - Педагогическа и психологическа диагностика (в съавт. с Е. Драглова, Аскони-издат, София, 2001);

➤ Технология за рецензиране в “Научно развитие на педагогическите кадри”. Велико Търново, Унив. изд. ”Св. св. Кирил и Методий, 2003.

➤ Диагностика готовността на детето за училище. Просвета. София, 2004).

● **Някои методични указания, отразени в научни статии:**

➤ “Колективно оглеждане на възпитателната работа в детската градина като форма на вътрешнометодическата работа” (1996);

➤ “Организиране на вътрешнометодическата работа в детските градини” (1967);

➤ “Общественото и семейно възпитание на децата от предучилищна възраст” (1987);

➤ “Общуването по време на лекции” (1988);

➤ “Насоки за диагностика на готовността на децата за училище” (в съавт., София, 1996, изд. на МОНТ.).

ИДЕИ, ТЕОРЕТИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ, ЕКСПЕРИМЕНТИ И РЕЗУЛТАТИ,
ОТРАЗЕНИ В ТРУДОВЕ НА ПРОФ. Д-Р ДИНА БАТОВА

ТЕОДОР ПОПОВ
ИРИНА КОЛЕВА

Резюме

Проучването е посветено на 50-годишната творческа, изследователска, научна и публицистична дейност на проф. д-р Дина Батова – водещ български учен в областта на педагогиката и психологията.

Изложението разкрива някои от главните аспекти в нейните теоретични разработки, оказали мощно въздействие върху научната и преподавателска дейност на няколко поколения педагози, психолози, социални работници, университетски преподаватели, учени.

IDEAS, THEORETICAL RESEARCH, EXPERIMENTS AND RESULTS
REPRESENTED IN THE WORK OF PROF. DINA BATOEVA, PHD

THEODOR POPOV
IRINA KOLEVA

Summary

The survey is dedicated to 50-years of creative, pedagogic, research, scientific and publishing work of prof. Dina Batoeva – a leading Bulgarian scientist in area of pedagogic and psychological science.

The survey reveals some major aspects from her theoretical work, from her valuable and multi-aspect scientific and research papers, which have a great influence upon the practice and upon the work of several generations of pedagogues, teachers, psychologists and social workers, university professors and scientific workers in research institutes.